

Miksi tämä kirja?

Hyvä lukija!

Koska luet tätä tekstiä, oletamme, että opetus ja opettajuus kiinnostavat sinua. Me, tämän kirjan kirjoittajat, olemme tehneet elämäntyömme opettajina ja opetuksen tutkijoina ja vakuutamme, että opettajan työ on mielenkiintoista, palkitsevaa ja vaativaa.

Opetustyö ei ole aina helppoa. Opiskelun aikana ja opettajanuran alkuvuosina tunsimme itsemme joskus epävarmoiksi ja epäonnistuneiksi, kun kaikki ei sujunut, kuten suunnittelimme. Jokainen meistä voi kuitenkin vakuuttaa, että opettajauralle pääseminen ja opettajana toimiminen on ollut antoisaa. Luokanopettajina innostuimme kasvatustieteen opinnoista, jotka avasivat meille mahdollisuuksia ymmärtää entistä paremmin opetukseen liittyviä tekijöitä. Etenkin didaktiikka eli opetusoppi ja opetustiede on se kasvatustieteen osa-alue, joka meitä on kiinnostanut. Didaktiikan suuri peruskysymys on ollut vuosisatoja: mitä on hyvä opetus?

Jokainen voi vastata kysymykseen kokemukseräisesti. Tieteellinen didaktinen tutkimus kohoaa yksilön kokemuksesta yleisemmälle tasolle. Didaktinen tutkimus yrittää selvittää, miten oppilaat saavuttavat opetukselle opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet. Opettaja voi tulkita näitä tutkimustuloksia oman opetuksensa kehittämiseksi.

Opettajan itsenäinen pedagoginen ajattelu antaa opettajalle edellytykset opettaa joustavasti ja luovasti. Kaavamaiset ohjeet tyypistävät opettajan liiaksi ulkoapäin ohjatuksi opetusteknikoksi tai pahimmillaan melkein opetusrobotiksi. Suomalaisen koulun hyvät tulokset ovat syntyneet, koska opettajat on koulutettu toimimaan itsenäisesti pedagogiikan ammattilaisina. Suomalainen opettaja ymmärtää, että opetustyötä ohjaa eettinen velvoite toimia oppilaiden parhaaksi.

Opetuksen tutkimuksen avulla kehitetään opetuksen teoriaa. Teoria kerää taloudelliseen muotoon satojen tai tuhansien tutkimusten tulokset. Se myös tarjoaa yhteisen kielen ja täsmälliset käsitteet, joilla opetuksesta puhutaan. Tutkimustieto antaa perustan käytännön opetusratkaisuille.

Parhaat koulumuistot

”Lukion biologian ja maantiedon opettajani oli niin sanotun vanhan koulukunnan edustaja. Ei juuri tehty ryhmitöitä eikä esitelmiä, mutta opettajasta huokui syvä asiantuntemus, tiedollinen suvereniteetti, rauhallisuus ja varmuus. Opetus oli äärimmäisen selkeää ja hyvin jäsenneltyä. Ilman mitään ’vippaskonsteja’ opettaja tempaisi mukaansa, synnytti odottavan ja luottavan ilmapiirin. Kysymyksiä oli helppo esittää ja keskustelua syntyi. Opettajaa pystyi arvostamaan eikä kenelläkään herännyt tarvetta sabotoida tunnin kulkua.”

”Muutin ala-asteella toiseen kaupunkiin. Vanhan luokkani joulujuhlissa opettaja piti minulle puheen ja toivotti onnea uuteen kouluun. Sitten luokka lauloi minulle jotain ja sain jakaa karkkia. Oppilaiden vanhemmatkin lauloivat.”

”Vanha historian opettajani oli aivan loistava tyyppi. Hän panosti siihen, että jokainen oppisi. Hän osasi asiansa äärimmäisen hyvin ja osasi myös siirtää tietoa eteenpäin. Hän otti jokaisen oppilaan mukaan oppitunnin kulkuun, kyseli kaikilta vuorotellen ja antoi positiivista palautetta. Lopputuloksena oli se, että historiantunneilla ei esiintynyt häiriökäyttäytymistä. Myös häiriköt olivat aktiivisia ja saivat onnistumisen kokemuksia. Heiltä ei kysytty vaikeimpia kysymyksiä, vaan sellaisia joihin he saattaisivat tietää vastauksen. Näin ollen kaikki huomioitiin, kaikki oppilaat ja kaikilla oli työrauha ja uskoisin, että koko luokka edelleen muistaa nämä oppitunnit, joilla kaikki saivat tuntea itsensä fiksiiksi ja oli kiva opiskella yhdessä.”

”Olin lukiossa, paljon poissa, henkinen ja fyysinen terveys kuralla, sukulaissuhteet ja perhe-elämä hyvin ongelmallista, elämä kaikinensa tuntui hyvin vaikealta. Oli kokeiden palautustunti ja oli minun vuoroni hakea koe. Kun tulin häpeillen sitä noutamaan, opettaja kuiskasi minulle: ”Älä anna periksi. Minä uskon sinuun.”

”Olin ujo ja hiljainen poika peruskoulussa. Yhtenä päivänä yläasteen äidinkielen opettajani keskusteli kanssani ennen oppituntia kahden kesken. Hän kehui minua lahjakkaaksi ja sanoi, että minulla on ajatuksia. Hän ei haukkunut minua passiivisuudesta vaan rohkaisi olemaan enemmän äänessä tunteilla. Kannustuksen ansiosta olin jatkossa huomattavasti aktiivisempi ja huomasin, etten olekaan niin ujo kuin luulin. On hienoa, että myöhemmin olen voinut sanoa ääneen omia ajatuksiani.”

Kielteisimmät koulumuistot

”Jouduin erittäin rajun koulukiusaamisen kohteeksi. Kovis tytöt ottivat minut silmätikukseen. Kaikki välitunnit olivat silkkaa helvettä ja pinnauskierre alkoi. Opettajat eivät reagoineet mitenkään, vaikka kaikki tiesivät mitä tapahtui. Myöhästyin jokaiselta tunnilta, koska pari tyttöä muodosti muurin eteeni. Sain haukut myöhästymisestä! En ole sen jälkeen kunnioittanut opettajien auktoriteettia millään tavalla.”

”Ensimmäisenä koulupäivänä meidät jaettiin ryhmiin taitojen perusteella. Jouduimme lukemaan ääneen ja opettaja sai kuvan että en osaa lukea ja olen tyhmä, sillä jännitin suunnattomasti, enkä saanut juuri sanaa suustani. Kaiken minkä sanoin, änkytin. Jouduin ryhmään etanat, joita opetettiin luokan tyhminä ja hitaimpina tunnin viimeiset kymmenen minuuttia. En rojhennut sanoa osaavani, opettajahan tiesi.”

”Ala-asteen ensimmäisellä luokalla pelkäsin opettajaani niin paljon, etten uskaltanut viitata, jos en ollut aivan varma oikeasta vastauksesta. Opettaja nimittäin mollasi oppilaita vääristä vastauksista. Hän oli myös epäoikeudenmukainen: Jouduin häpeällisesti seisomaan, kun pojat edessäni puhuivat – opettaja ei vaivautunut ottamaan selvää kuka puhui.”

”Lukion ensimmäisellä luokalla matematiikan opettaja kysyi ensimmäisellä tunnilla luokan kuullen, olenko yhtä hyvä ja lahjakas ja ahkera kuin isoveljeni, jota hän opetti aikaisempina vuosina. Sen jälkeen hän kertoi

luokalle kuinka ihanaa oli olla veljeni opettaja ja kuinka hyvin hän menestyi yo-kirjoituksissa. Sama opettaja laittoi kokeisiin aina numeron lisäksi 'luokansäinen sijoitus' - numeron. Hän kertoi ketkä pääsivät mitaleille. Vaihdoin lyhyeen matikkaan..."

"Ala-asteen viidennellä pidin kirjaesitelmän ja opettaja teilasi sen täysin, koko luokan kuullen. Olin hiljainen tyttö, opettaja olisi voinut tajuta että esitelmän pito oli tosi vaikeaa. Pelkäsin esitelmien pitämistä monta vuotta sen jälkeen." (Uusikylä, 2006.)

Opetuksen arkisirkus ja uusi opetussuunnitelma

Opetus ja opettaminen ymmärretään arkikielessä monin tavoin. Joillekin se tarkoittaa opettajan puhetta tunnilla, niin sanottua instruointia. Opettaminen on kuitenkin laajempi käsite. Itse asiassa se tarkoittaa kaikkea, mitä opettaja opetuksessa tekee auttaakseen oppilaita oppimaan. Varmaankin tämän seikan korostamiseksi vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on vältetty opettaa-termin käyttöä. Verbi esiintyy perusteissa vain muutaman kerran. Sen sijaan sanaa ohjata käytetään eri muodoissa yli 400 kertaa.

Opettaja auttaa oppilaita oppimaan monella muullakin tavalla kuin syöttämällä tietoa. Opettaminen ei ole vain kirjan tekstiä avaavaa kertomista ja oppimistehtävien ohjeistamista koko luokalle. Oppilaat näyttävät tarvitsevan yhä enemmän apua, jotta opiskelu lähtee käyntiin ja jotta se ei keskeydy. Opettajan on syytä seurata, että opetus etenee sujuvasti ja että kaikki ovat mukana. Opiskelu vaatii voimia, ja on ymmärrettävää, että se välillä keskeytyy. Kun oppilas herkeää opiskelemasta, hän voi levätä, vaipua muihin ajatuksiin tai aloittaa jonkin korvaavan toiminnan, joka voi häiritä muita ja pudottaa heidätkin pois opiskelusta. Opiskelu ja sen keskeytyminen kan-

nattaa ottaa tarkkailun ja ohjauksen kohteeksi. Kuinka kauan meiltä menee tunnin aloittamiseen? Kauanko teemme töitä? Opimmeko?

Useimmat opettajat kokevat opetuksen keskeytymisen negatiiviseksi. Opetuksen keskeytyminen on kuitenkin luonnollinen ilmiö. Kun luokka tai oppilas putoaa opiskelusta, opettajankin on siirryttävä vastaavasti instruoinnista ohjaamiseen. Ohjatessaan opettaja auttaa oppilaita tunnistamaan oppimisen tiellä olevia esteitä. Onko asia liian vaikea? Eikö se ole oppilaalle tärkeä? Oppilasta autetaan kertomaan, mikä hänen opiskeluaan haittaa, ja pohtimaan, miten toimimalla tuo este voitaisiin voittaa. Opettaja voi esimerkiksi auttaa oppilasta osittamaan tavoitteita tai muuttaa valittua työtapaa. Ohjaaminen voidaankin ymmärtää opettamiseksi, jolla on erityinen tarkoitus pitää oppilas opiskelussa. Näin myös palautteen antaminen on ohjaamista ja samalla opettamista.

Opettamista on myös se työ, jolla opettaja rakentaa opetukseen selkeät, turvalliset rutiinit. Niistä myös pidetään kiinni. Varsin mainio peruslaki voitaisiin lainata pitkään rehtorina toimineelta Juha Juurikkalalta. Hänen koulussaan oli sääntö: kaikesta muusta voidaan neuvotella, mutta ei siitä, tehdäänkö töitä vai ei – tässä tapauksessa opiskellaanko.

Tärkeä osa opettamista ovat myös niin sanotut tarjoumat. Millaisia mahdollisuuksia oppia ja onnistua opettaja oppilailleen tarjoaa? Erilaisten koulutyöhön liittyvien vastuutehtävien lisäksi arvokkaita ovat oppilaille annettavat erityistehtävät, muun muassa koulunäytelmien pääroolit, vieraiden opastukset ja oppilaskuntatoiminta. Kannattaa pohtia, tarjotaanko näitä mahdollisuuksia tasapuolisesti kaikille. Ja riittääkö pelkkä tarjoaminen? Vapaaehtoisuuden sijaan voisi käyttää myös kutsumenettelyä. Ehkä joku oppilas hyötyisi mahdollisuudesta toimia koulun juhlan juontajana, vaikka hän ei ole itse sitä oivaltanut. Opettajien tulisikin säännöllisesti analysoida luokkansa arkea ja juhlaa. Niihin kannattaisi rakentaa runsaasti erilaisia mahdollisuuksia oppia aidossa toiminnassa.

Didaktiikan kahdet kasvot

Opettajan didaktiikassa tulevat esiin didaktiikan kahdet kasvot: deskriptiivinen näkökulma nostaa esiin opetuksen tutkimuksen ja teorianmuodostuksen ja normatiivinen opettajan pedagogisen päätöksenteon. Deskriptiivinen ajattelu on periaatteessa arvoneutraalia, kun taas normatiivinen ajattelu perustuu yksilön arvomaailmaan ja uskomusjärjestelmään.

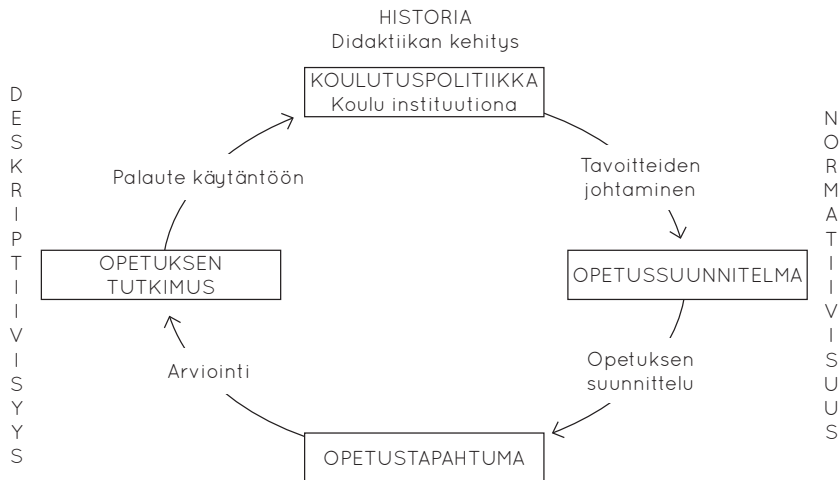
Tämän kirjan ideaa kuvataan didaktiikan kehämallin sovelluksella, jossa opetuksen tutkimus eli deskriptiivinen didaktiikka ja opetuksen käytäntö eli normatiivinen didaktiikka vuorottelevat ja rikastavat toisiaan. Opetuksen tutkimuksessa on kyse käytännön käsitteellistämisestä ja opetuksessa itsessään käsitteellisen käytännöllistämisestä. Teoria syntyy käytäntöä tutkimalla, käsitteiden välisiä suhteita määrittämällä ja etenemällä niistä opetuksen käytäntöön. Kuvio 1 havainnollistaa kirjan etenemisen, ja päälukujen yhteydessä oleva kuvioon sisällytetty nuoli osoittaa käsiteltävän kohdan. Reunaviivoin korostetuissa teksteissä on käytännön esimerkkejä tai ko koavia asioita. Päälukujen lopussa lukijalle tarjotaan joitakin luvun teemaan liittyviä pohdittavia asioita. Lopuksi esitetään tekstin lähteet ja lukusuosituksia.

Tämän teoksen lähtökohtina ovat seuraavat didaktiset näkemykset:

- Yhteiskunnan koulutuspolitiikka säätelee kaikkea virallista opetusta. Opetuksen päälinjoista säädetään koululaeissa. Opetus tapahtuu aina virallisen opetussuunnitelman tai koulutusohjelman puitteissa.
- Kouluopetus on koulukasvatuksen synonyymi. Se on koko persoonallisuuteen vaikuttamista.
- Opetus on monimutkainen ilmiö. Opetuksen erilaiset tavoitteet ja sisällöt edellyttävät erilaisten opetusmuotojen, opetusvälineiden ja oppimateriaalien käyttöä.
- Mikään teoriasuunta ei yksin riitä didaktiikan perustaksi.

Miksi tämä kirja?

- Opetus on opettajan ja oppilaiden välistä tavoitteista vuorovaikutusta.
- Opiskelu tulee käsitteenä erottaa oppimisesta. Ihminen oppii kaiken aikaa, myös tahattomasti.
- Opiskelu taas on tietoisesti suunnattua toimintaa, jonka avulla oppilas tai opiskelija pyrkii oppimaan jotain.
- Jonkun on otettava vastuu opetustapahtuman kokonaisuudesta. Vastuun kantaa aina viime kädessä opettaja riippumatta siitä, millaista ihmis- tai oppimiskäsitystä pidetään opetuksen lähtökohtana.

Kuvio 1. Didaktiikan kehämalli (mukailtu Lahdes, 1986, s. 88; 1997, s. 47; ks. myös Patrikainen, 2012, s. 17)